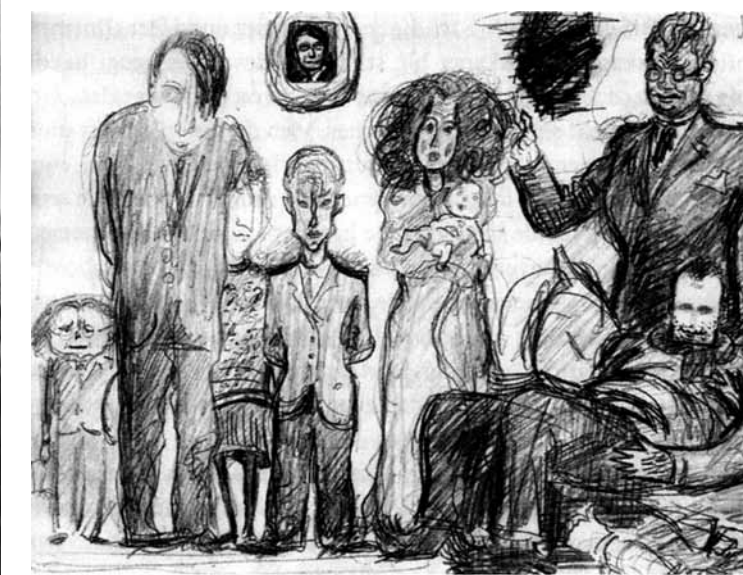

Billedtekst

Billedtekst

Tore Rems biografi kjem ikkje på innsida av den unge Bjørneboe og endar opp med å brunskvetta han.

Utvendig og fordømande

BIOGRAFI

TORE REM:

Sin egen herre. En biografi om Jens Bjørneboe

CAPPELEN DAMM

Det er få store ord i Tore Rems *Sin egen herre* om Jens Bjørneboe. Som barn av si tid held Rem seg til lågmælt sarkasme og halvkvaden ironi. Slik kan han fremja subjektiviteten sin under ei maske av objektivitet. Men denne maskerte stilen kan ikkje løyna at han ser Jens Bjørneboe med augo til dei som var motstandarane hans i 1950-åra. Det er eit blikk som er sløtt av det moterett lunkne. Men bak sløret stig det etter kvart fram eit lite flatterande bilete av vår generasjons mest omstridde forfattar: ein silkeramp og overgripar, ein andregenerasjons krigsprofitør, ein sjølvoppteken, upolitisk «idiot», nesten ein landssvikar.

IDEOLOGISK KITSCH

Rem har ikkje makta å koma på

innsida av den unge Bjørneboe, det motkulturelle miljøet han var ein del av kring 1950, eller det antroposofiske grunnsynet som dette miljøet hadde. Han ser alt utanfrå med eit distansert, men ikkje di mindre fordømande blikk. Bjørneboe vert plassert langt ute på ei ekstrem høgre-side i eit politisk landskapsmåleri som er rein ideologisk kitsch. Den gamle motsetnaden mellom opplysning og metafysikk vert graven opp att og lagd nysminka på *lit de parade*. Jamvel det utslitne antikommunistiske skremtet vert mana fram og sviv huiande gjennom det intellektuelle skumringsljoset. Interesse for Arthur Koestler, den kvassaste kritikaren av stalinismen på den tida, nyttar Rem for å syna kor dårleg politisk dømekraft Bjørneboe hadde.

UNASJONAL FRAMFERD

Rem gjer ei hovudsak av at Bjørneboe skal ha vore eit «upolitisk» menneske. Han var «utenfor det store, norske fellesskapet». Ifølgje Rem var denne unasjonale åtferda gjengs i den næraste venekrinsen hans ved krigsut-

brotet. Medan det store fleirtallet av norske kunstnarar «sluter opp om motstandsbevegelsens paroler, velger André Bjerke, Jens Bjørneboe og Karl Brodersen å stille seg utanfor politikken». I staden interesserer dei seg for nazistiske saker som goetheisme og reinkarnasjon.

Rett nok var ikkje Goethe nazist, men han var tyskar. «Fredagskveld etter fredagskveld» sit Bjørneboe og venene hans og lytar til føredrag om Goethe, skriv Rem: «Mens tyske soldathælar klapper i gatene utenfor, er en gruppe søkende sjeler samlet i håp om å redde tysk kultur.»

Med slik moralistisk ironi strodd ut gjennom boka knyter Rem eit psykologisk landsvik til den unge Bjørneboe. Den politiske passiviteten Bjørneboe og venene hans syntte under krigen, vert poengtert så ofte at det hopar seg opp til ein insinuasjon om sympati med den nazistiske okkupasjonsmakta. «Som om Bjørneboes borgerlige individualisme har ført ham inn i et opprør mot rettenkende nordmenn, snarere enn mot den tyske okkupasjonsmakten», skriv Rem.

Bjørneboe «synes å være utenfor alt, ikke minst sitt eget lands skjebne». På toppen lét han etter krigen vera å be Dagbladet om orsaking for det indre landssviket sitt. «Noe direkte selvpoppgjør med sin egen posisjon under krigen skulle han aldri ta», konstatere Rem.

Bjørneboe var altså ikkje berre

landssvikar i sublim meining; han angra ikkje eingong. Slik stiller Rem seg breibeint inn i den stolte venstreradikale tradisjonen som gjennom eit halvt hundreår har skandalisert meningsmotstandarar som fascistar og nazistar. Endeleg har vi òg fått den unge Bjørneboe inn i denne gapestokken.

Det er synd at Rem skulle snubla seg ned i ei slik forenkling, nett medan han var på veg til å gje ei langt meir troverdig skildring av miljøa til Bjørneboe, Bjerke og Brodersen som prega av eit nærast eksistensialistisk ungdomsopprør.

SALEN I OSCARSGATE 43

Det er eit sterkt bilete Rem gjev oss av antroposofane som sit og høyrer på Englerts føredrag om Goethe og gresk antikk i eit lokale «dekorert med nazisymboler». Rem gjev ikkje opp noka kjelde til denne skildringa av lokalet, men det kan vera at han byggjer på Torger Holtsmarks minne i *Antroposofi i dag* nr. 2/2006, der det står at lokalet var «behørig utstyrt med politiske symboler og slagord». Ein annan av dei få overlevande deltakarane på desse føredragskveldane fortel meg på telefonen at det dreia seg om eit gammalt husvære, der ein

vegg mellom to stover var teken bort. Ho skildrar staden som nærast ein «kaffi- og tesalong». Huset var eid av Husmorforbundet, som var overteke av NS-styret, og leigd bort til ymse organisasjonar. Antroposofane hadde lokalet på tysdagar; Englert nytta det på fredagane; dei andre veke-dagane vart det nytta av andre. Vi kan vel gå ut frå at dei politiske «dekorasjonane» var eit fast interiør som dei ymse leigetakarane laut ta med på kjøpet.

Holtsmark seier sjølv at poenget hans med å skildra lokalet i Oscarsgate 43 var «kontrasten» mellom dei politiske dekorasjonane og innhaldet i Englerts føredrag. Det trur eg på, for det er den same kontrasten eller motsetnaden som Brodersen legg vekt på i *sine* minne om «Conrad Englert, som gjennom to år holdt sine foredrag om Goethe og Goethe-tiden, mens tyske soldater trampet omkring i gatene og sang sine brutale lanseknekt-sanger». Her ser vi at Rem har lånt Brodersens uttrykksmåte, men gjeve saka ei diametralt motsatt tyding. Ved at innhaldet i Englerts føredrag var blotta for nazistisk innhald, opplevde dei som sat i denne salen, sjølve det å vera til stades som ei indre motstandshandling. Denne tolkinga

Rems framstilling av antroposofien tyder på at prosjektet hans havarete heilt i startfasen.

finn eg rimelegare enn Rems. For under Englerts føredrag i Oscarsgate 43 sat òg Betty og Sophus Clausen, den seinare generalsekretæren i Antroposofisk Selskap i Noreg. Heimen deira i Oslo vart i periodar nytta som dekkhusvære for motstandsørsla. Gjennom halvtanna år skjulte dei den sentrale motstandsmannen Gregers Gram og risikerte såleis livet dag og natt.

Rems skuldning mot Bjørneboe om å ha vore likesæl når det gjeld den tyske okkupasjonen, råkar såleis òg aktive motstandsfolk.

BAKVASKING

Påstanden om ein loynd sympati for okkupasjonsmakta råkar òg den seinare steinerskulelæraren Karl Brodersen, som førde Bjørneboe inn i antroposofien. Brodersen var i sin tidlege ungdom borti nasjonalsosialismen før han i tur og orden var marxist, freudianar, Kierkegaard-tilhengjar og til slutt antroposof. På same viset som Bjørneboe skal Brodersen ha gjort seg skuldig i eit mentalt landsforræderi. Brodersen veit at han ikkje er «en god nordmann», skriv Rem. «Det er liksom ikke min krig», siterer han frå dagboka til den unge mannen. Samstundes underslår Rem at Karl Brodersen, som på denne tida eigenleg var pasifist, møtte opp til krigstene i den norske hæren den 9. april 1940. Som norsk soldat tok han del i trefningar der han nesten sette livet til.

TYSKVENLEG PASSIVITET

Bjørneboes og Brodersens påstytte tyskenlege passivitet skal ha fått næring frå den fatalistiske okkultisten Rudolf Steiner, som skal ha sett på dei historiske hendingsane som nærast uvesentlege i høve til «en virkeligere virkelighet» i ein oversanseleg sfære. Slik framstiller Rem Steiners syn på den fyrste verdenskrigen: «[...] kriggen fremsto som en nødvendighet og et fremskritt i mennesketens utvikling: Det som 'skal skje, skje'. 'Strømmene av blod' var nødvendige for at utviklingen skulle gå sin gang [...]».

Dette lite tiltalende synspunktet har hjå Rem ei tilvising til ei sekundærkjelde, nemleg Helmut Zanders svære verk om antroposofi. Zander viser vidare til og siterer frå eit føredrag Steiner heldt i 1915. Så langt eg har kunna undersøkje det, vart dette føredraget fyrste gong offentleggjort i 1971. Korleis kunne Jens Bjørneboe i 1943 ha vore påverka av eit stenografisk referat som låg nedstøva i eit sveitsisk arkiv fram til 1971?

REFORMATOR

Steiners svære verk på nesten fire hundre band har nokre innslag som med tida har vorte uspiselige. Det gjeld framstillinga hans av rolla rasen spela i urtida til menneskeslekta, i den teosofisk orienterte *Akashakroniken*, og det gjeld nokre føredrag under den fyrste verdenskrigen.

Men det var ikkje desse inn-

slaga i Steiners verk som fascinerte Bjørneboe, Bjerke og Brodersen. Ingen av dei hadde intellektuelt magemål til å sluka ein heil annan person med hud og hår. Ingen av dei kjende seg som antroposofar forplikta på alle føredraga til Steiner ned til siste leddsetning.

Naturlegvis er Steiner mystiskar og meditasjonslærer, men samstundes ein sosial reformator. Korkje Bjørneboe, Bjerke eller Brodersen oppfatta Steiner som ein kvietist som meinte at hendingsane i verda skjedde etter eit guddomleg lagnadsmønster ein berre måtte sjå på og godta. Ingen som kjende dei, vil kunna godta Rems skildring av dei som berre innertervendte.

ANTROPOSOFI

Ei av dei store utfordringane for ein biografi om Jens Bjørneboe i 1940- og 50-åra er nettopp at antroposofien på denne tida spelar ei så sentral rolle for Bjørneboe. Rem skjønar òg at antroposofien er ein av hovudnyklane til innsikt i livet til den unge Bjørneboe, og han lét antroposofien og den antroposofiske motkulturen kring 1950 danna botnfargen i forteljninga.

Problemet er at forståinga av antroposofien krev at biografen

tilkjempar seg eit tanke sett og gjer seg kjend med ein idétradisjon som hjå oss er vorten marginalisert. Ein vanleg norsk akademikar som vil skjønna Steiner, vert nesten stilt overfor dei same utfordringane som ein kvit mann som vil skjønna ein ukjend indianarstamme i djupet av Amazonas. Han må for ei tid freista å tenkja og leva som ein av dei. For det framande kan berre skjonast ved at ein så langt som råd vert eitt med det. Kritikken må setjast inn *etter* at ein har studert dei på deira eigne premissar.

Rems framstilling av antroposofien tyder på at prosjektet hans havarete heilt i startfasen. Han kom ikkje eingong fram til Amazonas. Han måtte stø seg til sekundærkjelder og lappa saman mistydingar til ei framstilling som berre kan narra dei uvitande.

I denne ser vi at Zanders setning kjem av ei feillesing. Ei utgreiing av denne feilen kan berre gjevast med fare for å forklara det dunkle med det dunkle, det ukjende med det enda meir ukjende, som det heiter i den alkimistiske tradisjonen. Men det lyt stå til: I det aktuelle føredraget talar Steiner i nokre få setningar om jordan undergang som planet i ei fjern framtid. I tråd med indisk og teosofisk kosmologi ser han for seg at jorda, etter ein ikkje-materiell mellomtilstand, står opp att i ei ny form, som «ein annan planet der menneska i ein åndeleggjort tilstand vil halda fram til sin neste inkarnasjon». Det dreiar seg altså ikkje om at menneskeanda går over til ein ny *jordisk* inkarnasjon på ein annan planet, om noko slikt i det

Uviljen til å sjå livslaupepet også i eit metafysisk perspektiv, svekkjer nerven i boka.

Billedtekst

heile kunne ha noka meining. Zander har blanda korta, og Rem klypper og limar frå Zander.

KARDINALFEIL

Rem har ofte ikkje gått til grunnkjeldene i framstillinga si av antroposofien, men stor seg til sekundærkjelder, korte samandrag, ofte laga av forfattarar med ei sterkt kritisk Steiner-oppfatning, så som Zander og Inge S. Kristiansen. Eg meiner ikkje at ei slik kritisk Steiner-oppfatning i prinsippet ikkje kan vera korrekt. Men det må vera sjølvstøtt at den antroposofien som *Bjørneboe* var oppteken av som ei djupt personleg sak, var noko heilt anna enn den antroposofien som Rem legg fram i form av ein mangelfull leksikonartikkel bygd på antipatisk lesing av Steiner.

Her gjer Rem etter mitt syn ein kardinalfeil som undergrev heile det indre aspektet i biografien. Korleis skal vi kunna få noko innblikk i den hovudrolla antroposofien spela i livet til Bjørneboe i åra 1945–55, når vi ikkje får sjå antroposofien slik han var for Bjørneboe sjølv? Rem gjer inga overtlydande skild-

ring av korleis det må ha vore for Bjørneboe å vera antroposof. Difor vert òg perioden frå 1945 til 1955 liggjande i eit biografisk tussmørker.

Ved at Rem ikkje tek høgd for dei krava Steiner-studiet set, og ikkje fester blikket på korleis Bjørneboe sjølv oppfatta Steiner og personleg praktiserte antroposofien, går han òg glipp av tydinga av fleire omgrep som er sentrale for å skjønna den unge Bjørneboe. Det gjeld til dømes «hjemløshet» eller «hjemløse sjelers», som går inn i ein heil tidsmytologi som Bjørneboe byggjer opp mellom anna i *Jonas og Blåmann*.

Det gjeld òg omgrepet «demokrat», som Rem mistyder av di han ikkje har brydd seg med å setja seg grundig inn i Steiners samfunnsyn. Dette kan vi ikkje gå nærare inn på i ei bokmelding, men eg kan på oppmoding gjera greie for kor radikalt Rem har mistydd Steiners tregreiningslære, og kvifor denne mistydinga fører til at han heilt misvisande kan hevda at Bjørneboe og den motkulturelle krinsen rundt han var motstandarar av demokratiet.

VELKOMEN I LAUGET

Ved at Rem konsekvent ser Bjørneboes person med eit blikk utan metafysisk innsikt, vert dramatikken i livslaupten hans skildrad, nedtona. Vi får eigenleg aldri sjå at det i Bjørneboes tilfelle er ein praktiserande mystikar som i 1957 hamnar i ei drastisk livskrise. Den tilsynelatande saklege skildringa, distansen til hovudpersonen i biografien, saman med uviljen til å sjå livslaupten òg i eit metafysisk perspektiv, svekkjer nerven i boka. Særleg når det gjeld livskrisa der Bjørneboe sluttar som lærar på Steiner-skulen, vert skild frå Lisel, skandalisert i pressa, byrjar å drikka og forlèt landet, saknar ein eit skikkeleg forteljargrep.

Andre gonger bind Rem saman dei dokumentariske fragmenta til eit epos som lét oss følgja Jens Bjørneboe nærast frå veke til veke gjennom 39 år, som om biografien var der sjølv og tok grundige notat undervegs. Av og til rekonstruerer han månaders ytre og indre liv på grunnlag av eit par datoar, eit notat, ein artikkel. Han kan binda saman spinkle detaljar med sine eigne

refleksjonar og tolkingar, eller han kan forstrekka fragment og lata som om dei er det heile. Til dømes vert sommaren 1953 skildra ved hjelp av to artiklar i *Ny skole*, ein petit i *Verdens Gang*, eit kort intervju med *Aftenposten*, eit sitat frå programmet for eit antroposofisk sommarstemne, to privatbrev og eit møtereferat. Ved å laga eit samanhengande lappeteppa av denne spreidde og ytre informasjonen oppstår ein konstruert sommar som løyner meir enn han syner. Det vert lett å lesa på dette viset, men om ein les på dei historisk-filosofiske premisane til boka, vert det mest ei forfalsking.

Slik framstår *Sin egen herre* periodisk meir som ein dokumentarroman enn ein biografi. Kanskje er det difor Rem på innbretten til boka ikkje lenger presenterer seg fyrst og fremst som litteraturvitar og professor, men no står fram som «forfatter». Ein lyt vel berre ynksja han velkommen i lauget.

DET POLITISK KORREKTE

Sin egen herre er ein seks hundre siders dokumentasjon på at i alle

fall 1950-åras Jens Bjørneboe har halde på provokasjonskrafta si i den norske allmenta. Denne provokasjonskrafta heng saman med Bjørneboes metafysiske side, eitt av dei få dynamiske tabua i den politisk korrekte kulturen vår. Dette tabuet er så sterkt at elles samvitsfulle akademikarar som Rem søkk ned på skulestilsnivå når dei skal handsama temaet.

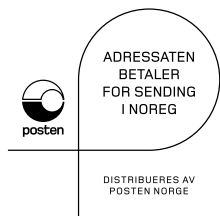
Slik vert Rems biografi med eller utan vilje ein freistnad på ein konstruert sommar som løyner meir enn han syner. Ved å ironisera over det metafysiske grunnsynet hans og skandalisera han som politisk idiot i det fyrste bandet av biografien, opnar han for å omfamna han som hedonistisk kulturradikalar i neste runde. Alt i alt legg Rem opp til at den Bjørneboe som enno kan utfordra samtida, vert forkasta, medan den Bjørneboe som passer saman med makta i tida, vert teken inn i varmen – for ikkje å seia det lunkne ved denne tida.

KAJ SKAGEN

Kaj Skagen er forfatter og fast bokmeldar for Dag og Tid.

Eit kaos av overflatiske nyhende. Er det slik du opplever mediekvardagen?

DISTRIBUERES AV POSTEN NORGE

DAG OG TID AS
Svarsending 0091
0090 Oslo

Det er ikkje mogeleg å kome lenger unna ei ironisk livshaldning enn dette.

Den alvorlege kunsten

ROMAN

HANNE ØRSTAVIK:

48 rue Defacqz

FORLAGET OKTOBER

Hanne Ørstaviks nye roman, *48 rue Defacqz*, må vere definisjonen på ein stillestående roman. Her er det inga spenningskurve, knapt handling i det hele teke, berre kontemplasjon og skildringar av minne, draumar og tablå. Det er eit alvor så intenst kjenslevart at eg blir flau og berre vil rømme fnisande inn i ironien.

TERAPIEN

Vi møter tvillingane Rakel og Paul som er i byrjinga av fortiåra og bur saman i eit hus Paul er arkitekt for. Rakel er kunstmålar. Vi får vite at mora for tjue år sidan blei drepen i ei ulukke i eit steinbrot dei eigde. Faren – som var ein valdeleg mann – vart lamma og døydd fem år seinare. På fortøuet utanfor huset deira står ei ung kvinne og stirer. Ho slepp til slutt inn i huset og får ei seng å ligge i. Rakel sit av og til ved senga. Mannen Rakel skal gifte seg med, Samuel, kjem til huset. Han er òg arkitekt, og han og Rakel stiller seg saman med Paul og ser på ein modell Paul har laga av eit utstillingslokale som skal vise kunst frå den belgiske kolonien Kongo. Og der vert dei ståande, all anna handling går føre seg i sinnet.

Boka opnar med ein dialog som kan minne om samtalen mellom ein psykolog og ein pasient. På den måten får vi inntrykk av at alt skjer i fantasien til denne pasienten/forteljaren. Denne samtalen mellom forteljaren og terapeuten – eller kanskje den gode lyttaren/lesaren – dukkar opp gjennom heile boka: «Er de deg, figurene? Nei, de er ikke meg. (stille) Men det er jeg som ser dem. Uten dem finnes ikke dette stedet, huset, fortellingen. Uten dem blir det stumt, flatt.»

På denne måten gjer Ørstavik det tydeleg at dette er ei bok om kunst og terapi og kanskje om ei viss overlapping mellom desse to felta. Dette kjem òg fram tematisk: Mange av motiva i boka har å gjera med seinskarar etter ulike overgrep, anten det gjeld fysisk og psykisk vald, seksuelle overgrep eller utbyting av eit land, som det koloniserte Kongo. Det ironiske er jo at gjennom det kunstnarlege virket sitt – som for Paul er eksistensielt viktig – er han med på å stille ut kunst som er plyndra frå Kongo i eit gigantisk overgrep som råka eit heilt folk. Her er det mykje ein kan reflektere vidare rundt.

MOTET

Eg har altfor stor respekt for Ørstaviks forfatterskap til å slå

flåsete vitsar om den spesielle forma ho har valt for dette stoffet. Men denne gongen held det hardt. Den «kunstnarlege» kjensla, dei mange spørsmåla og setningane som liksom leitar etter dei rette orda: Alt dette kan nesten vippe over i sin eigen parodi. Det kjem an på augo som les: For mange vil dette verke parodisk, for andre vil det vere modig og viktig litteratur.

Eg beundrar først og fremst motet til Ørstavik, og sjølv når eg synest ho blir svært spesiell, blir ho aldri uinteressant. For det ligg alltid erkjenningar og gode refleksjonar i botnen, og tekstene flyt godt. Eg skulle berre ønskje at terapien ikkje måtte vere så knugande alvorleg. Denne boka er absolutt ikkje noko å le av – og difor vert det nokre gonger freistande.

MERETE RØSVIK GRANLUND

Merete Røsvik Granlund er litteraturvitar og fast bokmeldar for Dag og Tid.

Andsnes

Eg beundrar først og fremst motet til Ørstavik, og sjølv når eg synest ho blir svært spesiell, blir ho aldri uinteressant.